

INNSENDT Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke fri og uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

Da klokka klang

Vi har alle satt spor etter oss i løpet av livet. Mens noen viskes vekk, blir andre bevart for all fremtid. I arkivene finnes slike evigvarende spor. Den 9. november markeres Arkivdagen på KUBEN. I år retter vi søkelyset mot en kunnskapskilde hvor vi alle er dokumentert, nemlig skolearkivene.

Det er ingen overdrivelse å si at arkivene er en viktig del av vår sivilisasjon. Uten skriftlig dokumentasjon hadde det vært umulig for Norge å fungere som en moderne velferdsstat. I dag brukes arkiver til å dokumentere alt fra søknader om byggetillatelse til ansettelsesforhold og vitnemål. Det å bevare denne type informasjon for ettertiden sikrer innbyggernes rettigheter og er en av de viktigste virkemidlene vi har for å sikre rettferdighet og etterrettelighet fra offentlige myndigheter.

Arkivene har også en historisk funksjon og er sentrale kilder til vår nære fortid. De kan brukes både til å si noe generelt om samfunnet i en gitt periode, eller de kan gi viktig informasjon om enkeltindivider. Hva lærte din oldefar på skolen? Hvor mye betalte han i skatt? Eide han sin egen bolig? Arkivene kan hjelpe oss til å forstå hva slags samfunn han levde i.

Aust-Agder museum og arkiv (AAMA), som KUBEN er en del av, tar vare på både de kommunale og fylkeskom-

munale arkivene i tillegg til en stor mengde privat arkivmateriale fra hele fylket. Dermed er mye av det dokumenterte livet til austegdene bevart på ett sted.

Dette gjør at KUBEN selvsagt ikke kan la arkivdagen gå upåaktet hen. I år er temaet for arkivdagen «Da klokka klang» og vi vil derfor rette søkelyset mot de arkivene som har blitt skapt av skoler fra slutten av 1800-tallet og fremover. Det åpner for en overflod av bruksmåter og fortellinger.

Variert og viktig. I det nye museums- og arkivbygget på Langsæ i Arendal oppbevares arkivene etter de fleste av fylkets skoler. Dersom du var elev ved et gymnas på 1980-tallet, en folkeskole på 1930-tallet, eller vet hvilken skole oldefar gikk på en gang på 1870-tallet, er det stor sannsynlighet for at spor etter dette finnes akkurat der. Skoler både for barn, ungdommer og voksne, realskoler, husstelskoler og yrkesskoler har alle dannet arkivmateriale.

Tvedestrand's kommunale middelskole, avgangsklassen 1902.

Ettersom skolene er en del av den offentlige forvaltningen, er de lovpålagt å ta vare på all viktig informasjon knyttet til elever, ansatte og skolens virksomhet. De fleste av oss tilbringer en stor del av vår tid på skolebenken, og dersom dette materialet skulle gå tapt, ville det skyve en del av vår fortid ut i et udokumentert mørke. Karakterer og fravær er kanskje det de fleste tenker på i den sammenheng, men vel så viktig kan det være med dokumentasjon på hva slags oppfølging den enkelte har fått fra det offentlige gjennom oppveksten, eller eventuelt mangel på slik oppfølging. Opplysninger i skolearkivene kan benyttes for å dokumentere rettigheter eller plikter, og på den måten bidra til å forhindre eller avdekke forsømmelser. Skolearkivene er altså viktige

både ut fra individuelle og samfunnsmessige årsaker.

Så hva finnes det om deg og meg i skolearkivene? For hver skole skal det bevares oversikter over alle elevene, og for hver elev skal det bevares oversikter over fravær, karakterer eller annen vurdering. I tillegg skal eventuell ekstra oppfølging dokumenteres, spesielle tilpassninger for den enkelte elev og annen informasjon som kan være viktig senere i livet. Denne delen av arkivene er ikke tilgjengelig for enhver som ønsker å se, for slike opplysninger er sperret for innsyn i minimum 60 år av personvern hensyn. Alle har likevel rett på å få innsyn i opplysninger om seg selv.

Stor spennvidde. Skoler dukker opp både i offentlige og i private arkiver. De

Foto: KUBEN.

offentlige arkivene er lovregulert, mens private arkiver er betinget av frivillig avlevering fra privatpersoner, foreninger eller lignende.

De offentlige skolearkivene har endret seg i innhold fra 1800-tallet til i dag, rett og slett fordi den informasjonen som produseres har endret seg. I arkivene fra vår nærmeste tid finnes det gjerne store mengder papirer som belyser skolens drift, mens eldre arkiver hovedsakelig består av elevinformasjon.

I svært liten grad inneholder de offentlige skolearkivene elevarbeid. Dette er ikke noe skolene er pålagt å ta vare på, men i de tilfellene der det finnes kan dette tilføre en spennende koloritt til fremtidens historieforskning.

I arkiver etter privatpersoner kan det

dukke opp ulike former for elevarbeid og notater eller brev som forteller om skoletiden. Ofte kan slike små snutter gi et lite innblikk i skoletilværelsen på et mer personlig nivå.

En flora av nyanser. Når en snakker om skole i et historisk perspektiv, handler det ofte først og fremst om elevene. Derfor er det viktig å trekke frem at skolen også både er og var en arbeidsplass for en faglig sterk yrkesgruppe med mye engasjement. Både offentlige og private arkiver inneholder dokumentasjon av de ansattes arbeidssituasjon. Blant annet finnes det en rekke arkiver etter lærerorganisasjoner helt fra midten av 1800-tallet og frem til vår tid.

Skolen, som resten av samfunnet, er en institusjon i stadig endring. Fag som

fantas for 10 år siden, er i dag forsvunnet eller endret til det ugjenkjennelige. Tenk da hvordan fagene var for 100 år siden. Hva lærte egentlig bestefar eller oldemor på skolen? Noen av fagene har fortsatt mye av det samme innholdet som på begynnelsen av 1900-tallet, selv om pedagogikken og språket i lærebøkene er endret. Men fortidens landskap er ofte fremmedartet. Mange av de gamle fagene kan i våre dager virke relativt uvesentlige.

Din oldemors kunnskap. Noe av det som gjør skolearkiv spennende er de små kommentarene og detaljene som kan komme frem i eldre skoleprotokoller. Noen ganger har læreren skrevet ned en liten oversikt over hva elevene har lært i løpet av skoleåret i karakterpro-

tokollene. Dette gir et godt innblikk i hva slags type informasjon som ble prioritert, noe for eksempel lærebøker fra samme periode ikke gir. Hvis du virkelig vil vite hva din oldemor eller bestemor lærte i 1905, er det karakterprotokollene som vil gi de mest nøyaktige svarene.

Et eksempel på en slik karakterprotokoll finner vi fra Tveit Folkeskole i Åmli kommune. I skoleåret 1904–1905 har elevene i faget bibellesning gått gjennom både «Søndagsevangeliene samt lesning i Apostlenes gjerninger» og i regning har de lært om de fire regningsarter i hele tall og i desimaltall.

FAKTA

Arkivdagen

● Onsdag 9. november arrangeres Arkivdagen på KUBEN med fokus på skolearkiv. Det blir gratis omvisning i både ordningsrom, magasin og utstillingen Barndom. Omvisningsstart klokken 13:00, 13:30 og 14:00.

FAKTA

I et historisk lys

● Under denne vignetten skriver historikere og andre fagfolk på Agder om spørsmål de brenner for. Spalten er et samarbeid mellom Aust-Agder museum og arkiv, HIFO Agder og Agderposten. Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: kristoffer.vadum@aama.no eller redaksjonen@agderposten.no

Vi etterlyser ein gutt med svart hår, blå genser, grønne bukser og svarte sko. Han er antageleg komen bort mellom klasserommet og WC. Han bærer ei tobakkseske på baklomma

Dette er informasjon som ikke alltid kommer fram i de offentlige læremålene, som viser hva barna skulle lære, men ikke alltid hva de faktisk lærte på skolen.

Den harde hverdagen. Gjennom skoleprotokoller fra 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, ser vi at skolegang slett ikke var noe alle barn kunne ta for gitt. I noen av oversiktene som viser fravær for hver elev, står det forklaringer på høyt fravær i merknadsfeltet. Grunner til høyt fravær kunne være sykdom og død, men det kunne også i en del tilfeller være uttrykk for sosial nød. I protokollene kan det stå at vedkommende elev har vært borte over lengre tid på grunn av arbeid, eller på grunn av mangel på sko eller klær.

Dette er fraværsgrunner for fleste av oss ikke har noe forhold til i dag, men som skolearkivene viser at var nokså vanlige for litt over 100 år siden. På dette feltet har arkivene endret betydning over tid. Mens de i utgangspunktet var viktige for å dokumentere forhold ved skolehverdagen, har de for enkelte grupper siden blitt viktige for å kunne dokumentere forhold ved egen oppvekst. I ettertidens lys blir de av betydning fordi de setter vårt eget samfunn i perspektiv.

Kunsten å stelle et hjem. En skole som dukker opp i flere små privatarkiver, er Nedenes Amts Praktiske Jenteskole. Dette var en skole som tok sikte på å lære opp unge kvinner i slutten av tenårene i praktiske kunnskaper. Det tilsvarte i stor grad det som senere ville bli kalt husmorskole.

En av elevene ved denne skolen, Ingeborg Pedersen, skrev i 1890 brev til sin yngre søster om noen av forholdene ved skolen. I et av disse brevene kan vi lese at elevene anla hage, hvor de dyrket forskjellige grønnsaker. Elevene bodde på skolen, og Ingeborg forteller blant annet følgende:

«Her er så gilt i dag, for i går gjorde vi rent her oppe, riktig sommerrent. Vi hadde ude alle klæderne og fik nyt i alle madrasserne, så skiftede vi rene lagener og pudevar (...)»

Skolen ble startet opp i 1885 med ekteparet Ingebjørg og Kristoffer Fosse som bestyrere. Fra 1886 til 1911 holdt de til på et bruk av gården Nedenes. I et arkiv etter familien Fosse er det bevart en minnebok hvor elevene skrev minnevers til lærerinnen. Et av disse minnene lyder slik:

Her i vor skoles fred er der et svaleded for aandens trang. Her hvert et flidens aar frø i vor sjel udsaar, som til en blomstervaar modnes engang.

Deres Elev, Inga Melby (1893)

Livet rundt studiene. Tradisjonen med at elevene lagde sin egen «avis» har vært kjent gjennom hele 1900-tallet. Typisk besto dette arbeidet i at en løst sammenrasket redaksjon sørget for å samle inn historier, vitser og lignende, og skrev dem inn i en linjert bok. Dette har vært gjort på mange skoler, og enkelte eksemplarer kan finnes både i offentlige skolearkiv og i privatarkiv. I skoleavisa for Herefoss og Mykland

Framhaldsskole, fra rundt 1960, kan vi lese følgende under overskriften «Etterlysning»:

«Vi etterlyser ein gutt med svart hår, blå genser, grønne bukser og svarte sko. Han er antageleg komen bort mellom klasserommet og WC. Han bærer ei tobakkseske på baklomma. Han er grov i målet og ellers ein liten kamphane. Nærmere opplysninger bes sent til Herefoss framhaldsskole.»

Noen som føler seg truffet? I små glimt gir denne og lignende kilder innblikk i det miljøet som manifesterte seg i klasserom og korridorer, både mellom og etter skoletimene, og ikke minst, hvordan dette har endret seg over tid.

Arkivenes rolle. Skolearkiver fra langt tilbake kan lett sees først og fremst som beretninger om en svunnen tid, med den fascinasjon og underholdning det medbringer. Men en må ikke glemme at den stadige produksjonen og ivaretagelsen av denne typen materiale representerer en svært viktig samfunnsmessig dokumentasjon av de tidene vi lever i, både før og nå. Skolegang og oppvekst er en så stor del av det moderne menneskets liv, at dersom denne dokumentasjonen gikk tapt, ville det ha skadelige konsekvenser for hele samfunnet. Skoler er med god grunn pålagt å ta vare på mye informasjon, og etter en tid skal arkivinstitusjoner oppbevare det i trygge omgivelser, slik at elevenes rettigheter kan ivaretas også i årene etter at skolegangen er avsluttet.

Når vi nå skal arrangere arkivdagen på KUBEN onsdag 9. november, ønsker vi å rette søkelyset mot skolearkivens viktige rolle i samfunnet og som sam-

funnhistorisk kilde. Vi inviterer derfor til historisk vandring i våre samlinger, opp i utstillinger og ned bak låste dører, der skolehistorien på ulike måter lever videre for ettertiden.

Kilder
Aust-Agder museum og arkiv, avd. KUBEN:
KA0928-550 Birkenes kommune,
Herefoss skole
KA0929-PK Åmli kommune før 1985
PA-1068 Fossefamilien, Nedenes
Jenteskole

Skrevet av:
Anne Gaaserud (øverst), arkivar/rådgiver ved Aust-Agder museum og arkiv, avd. KUBEN

Lena Sannæs (nederst), arkivar/prosjektmedarbeider ved Aust-Agder museum og arkiv, avd. KUBEN

Timeplan for 4. klasse ved Brekka Skole i Austre Moland, antagelig fra slutten av 1930-tallet. Foto: KUBEN.

Skoleprotokoll for Tveit folkeskole i Åmli kommune. Karakterprotokoller fra 1800-tallet, frem til et stykke ut på 1900-tallet, følger en skala med 1 som beste karakter. I tillegg ble ordkarakterer brukt, og dette ble hovedregelen utover 1900-tallet. Foto: KUBEN.